

Yeni Bir Kent Oluşumunda Göz Ardı Edilen Kültürel Değerler: Adana

Yrd. Doç. Mustafa Okan

Çukurova Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

Yaşamın değişim özelliklerini kavramaya odaklanmış bir bakış için kent, biçimsel anlamda bir mekân olmaktan çok içeriksel anlamıyla bir yaşama alanıdır. Bu türden bir bakışın kent sakinleri arasındaki yaygınlık düzeyi kent kültürü bakımından bir ölçüt olarak gösterilebilir. Kentlerimizin “kriz” kavramıyla birlikte anıldığı bu tarihsel dönemde, krizi algılamanın başlangıç noktasına neyin konulacağı sorusu buradan gidilerek yanıtlanabilir.

Kriz kavramına, kentlerin değişimini belirleyen insan eylemlerini kent sakinlerinin algılayış özellikleri içerik kazandırmaktadır. Buradan bakıldığında, eylem ile eylemin algılanışı arasında ilk bakışta dolaysız gibi görünen ilişkinin, zihinsel eylemin bütünlüğü bakımından bir kırıma yeri olarak biçimlendiği görülecektir. Kentin değişimini kendi kararlarının bir sonucu olarak görmekten çok, yönetsel kararların sonucu olarak algılayan bir bilinçle karşı karşıya olunduğu anlamına gelir bu. Başka bir deyişle, kararlarıyla onların sonuçları arasındaki ilişkiyi kuramayan zihin düzeneği, yaşadığı kente bakınca orada kendini görememektedir. Krizi, farklı düzeylerde de olsa kent sakinlerinde yaygın olarak görülen bu körlük hali inşa etmektedir. Görme bozukluğunun yol açtığı algılama sorunu, görmezlerin fiziksel temasa dayalı algılama çabalarını çağrıştıracak şekilde, mekânsal bir kent düşüncesini biçimlemiştir. Kentlerdeki değişimin bir süreç olarak değil de fiziksel dönüşüme bağlı bir sonuç olarak algılanması bundandır. Kentler giderek artan bir hızla yapılaşmaktadır. Görünüşleri değişen kentlerin kent sakinlerini sürüklediği yeni yaşam içeriği, algılama düzeneğindeki dağılmanın somutlanması olarak, kaygı verici bir yaygınlıkta benimsenmektedir. Yaşamın değişim özelliklerini kentin değişimi ile birlikte algılayan zihinsel kavrayış yapısı, kendini görme yeteneğini yitirinin tehdidi altındadır.

Kent halkının, kentlerin yeniden biçimleniş sürecinde taşıdığı sorumluluğu işaret ettikten sonra, “kriz”i karakterize eden unsurları bu süreçte göz ardı edilen değerler bakımından tartışmaya geçilebilir. Türkiye’de seksenli yıllarda başlayan dönüşüm, aynı tarihsel dönemde

dünyayı yaygın olarak etkileyen yeni siyasi ve ekonomik yapılanışın uzantısı olarak algılanmalıdır. Yakın tarihteki bu hızlı ve bütünsel değişim dinamiği yerleşim kültürünü de kuşatmıştır. Kentlerin tarihsel birikimlerini kentsel doku içinde barındıran pratiklerin bu dönemde büyük ölçüde çözülmeye yüz tuttuğu söylenebilir. Kuşkusuz burada dile getirilen barındırma pratikleri, hayatın değişimini bilinçli bir şekilde yönlendirmeye dayalı planlı bir gelecek tasarımına denk düşmüyordu. Ancak, ekonominin değer üretme işleyişi kentsel mekânı ve onu çevreleyen coğrafyayı bu ölçüde değişime uğratacak özelliklere sahip değildi. Türkiye'nin hem kültürel birikimin işleyişi bakımından yeni bir yaşam felsefesi ile kuşatıldığı hem de ekonominin temel elemanı olarak sermaye birikiminin oluşumu ve denetimi bakımından dışsal dinamiklere dolaysız şekilde bağlandığı bu süreçte "kent krizi" biçimlenmiştir. Söz konusu felsefi akıl, toplumsal ayrışma içinde nesnel karşılığı bulunan kültürel farkları silikleştirmiş, zamana yayılan insan eylemlerini bütünsel olarak kavramayı olanaklı kılan tarih uzamındaki üç boyutlu zaman kavrayışını kendi içinde eriterek onun yerine "şimdiki zaman"ı koymuştur. Ekonomiye bakıldığında ise, kamusal mülkiyetin özelleştirilmesine dönük güçlü bir ideolojik baskının oluşturulduğu; ticaret, medya, iletişim, finans, turizm, reklâm gibi hizmet sektörlerinin öne çıkarıldığı; üretimde emek maliyetinin özellikle yaygın işsizlik tehdidine dayanılarak düşürüldüğü; yeryüzü kaynaklarının kullanımında çevresel faktörlerin göz ardı edildiği ve gelirle orantısız bir tüketim alışkanlığının körüklendiği görülür. Ekonomiye ve kültüre ilişkin bu ana başlıklar altında dile getirilen yeni yapılanış kentlerin dönüşümünü yöneten hem bireysel hem de yönetsel aklı büyük ölçüde biçimlendirmiştir.

Soruna Adana özelinde bakıldığında, kent seksenli yıllara kadar önemli bir tarım ve sanayi bölgesi olarak anılırken bugün bu iki alan üzerinden ülke ekonomisine yapılan katkının düştüğü görülür. Aynı dönemde kent hızla büyük bir göç dalgası ile karşılaşmış, ancak göçle gelen nüfus hesaba katılmadığında da istihdamda önemli bir gerileme olmuştur. Daha çok, küçük ve orta boy işletmeler üretim yükünü üstlenirken hizmet sektörünün içerdiği ekonomik etkinlik alanları öne çıkmıştır. Kent, özellikle göçle gerçekleşen nüfus artışıını göğüsleyecek refleksi gösterememiş, kentsel büyümeye dönük planlamalar bir yana bırakılarak toprak rantına dayalı yeni bir yapılaşma pratiği sürece egemen kılınmıştır. Şu anda da palansız ekonominin ve kentleşmenin talepleri nedeniyle verimli tarım toprakları kaybedilmektedir.

Adana kendi içini, başka bir deyişle kentsel birikimini yıkararak yeniden kurulmaktadır. Adana'nın göç ve yoksullukla biçimlenen derme çatma mahalleleri geleceğin rant alanları

olarak görmezden gelinirken yerel yönetimin dolaysız etkisiyle biçimlenen yeni yerleşim alanları kentin tarihsel birikimine kıyan iradenin bu birikimin yerine neyi koyduğunu belgelemektedir.

Oysa her kent, içinde yoğrulduğu uygarlığın kendine özgü tarihsel kökleri olan özel bir bellek alanıdır. Kuşkusuz, bağlandığı uygarlıkla iletişimi bakımından kusursuz bir yansıma ile de biçimlenmez. Bu süreç, bir ana uygarlık damarı ile buluşmalar ve ayrılmalarla örülür. Kentler kişiliklerini, kendine özgü olmayı olanaklı kılan bu tarihsel arka planda somutlanan birikime borçludurlar. Bu birikim, ilk akla geleceği gibi, kimi kültürel varlıklar olarak somutlaşır. Ama asıl önemli olan, kentin yeni durumlar karşısında alacağı kararları belirleyen bir deneyimin yetkinleşerek aktarılmasını sağlayacak bir süreklilik ilişkisinin kurulabilmesidir. Süreklilik kavramının yetkinleşme vurgusu ile birlikte kullanılması, birikim aktarımını tekrara dayalı tutucu bir eylem olarak değil, kendine özgü olduğu her durumda olanaklı kılacak yaratıcı bir eylem olarak görmekten gelir. Öyleyse, kentlerin tarihsel varlıklarını korumaktan kasıt yalnızca fiziksel anlamda bir zamana dayanıklı kılma uğraşı değil, içeriksel anlamda da zamanı algılaya yeteneği kazanmadır.

Bu saptamaları genel geçerliği olan görüşler olmaktan çıkararak acil bir uyarıya dönüştüren şey, kentlerimizin yaşadığı dönüşümün kendi birikimleriyle uyumsuz, dahası birikimleri nitel ve nicel olarak yok edici bir seyir izlemesidir. Bu bağlamda Adana, kentin en eski sakinlerinden bu güne uzanan binlerce yıllık yerleşim pratiği ile biçimlenmiş olan, iklimle uyumlu, üretim pratiklerine dayalı gereklilikleri gözetken, tarihin akışı içinde yoğrulmuş kültürel zenginlikleri belgeleyen mimari deneyimlerini ve kentsel simgeleri yıkmaktadır. Belleğin silinmesi, başka bir deyişle, kendini unutarak yaşamanın normalleştirilmesi anlamına gelen bu tutum, kentin kendisini koruma yeteneğini giderek elinden almaktadır. Adana, tarihsel bir kent olmaktan çıkarak, şimdiki zamanın sınırları içine sıkışmıştır. Unutmayla biçimlenmiş belleğin armağanı olan algılaya yitimi nedeniyle bu yıkıcı “şimdiki zaman”ı kavrayamamakta, özgün bir kent olmaktan uzaklaşarak herhangi bir yer olmaya doğru evrilmektedir.

Bir yandan Adana’yı kendine özgü kılan tarihsel kaynaklar toprağın altında tutularak, kentlinin ekonomik taleplerine de karşılık verecek zengin arkeolojik birikim açığa çıkarılmamakta, öte yandan da elde kalan az sayıda örnek zamana yenik düşmeye terk edilmektedir. Böylelikle, şimdiki zaman içinde boğulan kentli, kendini yaşadığı yere karşı

sorumlu sayacak ait olma duygusunu ve geleceğe taşıma bilincini geliştirememektedir. Başka bir deyişle Adana, kendisini geleceğe taşıyacak karakteristik özellikleri korumakla kendini yenilemek arasındaki denklemini kuramamaktadır. Bu durumun oluşmasında, korumacı yaklaşımların kentlerin gelişmesinin önünde bir engel oluşturduğu yönündeki yaklaşımların da payı olduğu göz ardı edilmemelidir. Korumacı yaklaşımın kimi yasal dayanaklardan güç alması kent içindeki arsa değerlerini olumsuz etkilemekte, sistematik olarak kısıktılan rant ekonomisi kendisine yeni tüketim alanları açmak için bu eleştirileri beslemektedir.

Kültür ve doğa varlıklarını koruma bilinci geliştirememiş toplumların, bireysel değerler sözcüğü olduğunda, insanların tümünü ilgilendiren değerlere öncelik vermedikleri görülmektedir. Kentlerimizin birlikte yaşamayı esas alarak yapılaşmalarında bu tutumun ayıt edici bir işlev gördüğü görüşü dikkate alınmalıdır. Kent sakinlerinin özel yaşam mekânlarına gösterdikleri özeni ortak yaşam alanlarına göstermemeleri bu görüşle ilişkilendirilebilir. Kentlilerin birbirleriyle olan etkileşimlerini koşullayan en önemli etkenlerden biri de bu içe kapanma halidir. Kente dönük algısını yaşadığı ev, iş yeri ve kimi zorunlu mekânlar arasındaki ulaşım problemleriyle sınırlayan birey için kent, kendi dışından içeriye (bireysel konuta) doğru işleyen bir algılamayla oluşmaz. Bu durumda, kentin diğer sakinleriyle kurulan ilişki, ortak yaşamı kurma isteğiyle değil dışsal zorunluluklarla bir arada olma gereğiyle biçimlenir. Bireylerin kişisel zenginliklerini kentin ortak yaşamından esirgemeleri anlamına gelen bu yaşama kültürü, yalnızca bireyi kentli olmaktan uzak tutmaz kenti de dağıtır ve küçültür. Oysa kentler, bu çoğul zihinsel ortamı kendileri için bir olanak haline getirmiş ve bu çeşitliliğin üstesinden gelebilmiş bireylerin ürünüdür. Kentleri ileri düzeyde zihinsel eylemlerin alanı haline getiren ve bireyleri de kente açan unsurlardan biridir bu.

Öte yandan, kendilerini durmaksızın yeniden kuran kentlerin, içinde barındırdıkları bireyleri kentli haline getirme potansiyelleri yukarıdaki tartışmaya kentin sorumlulukları bakımından yaklaşmayı olanaklı hale getirir. Kentin birikimini açığa çıkaracak unsurlar ele alınırken bunun yalnızca tarihsel değeri olan mekânlarla sınırlı tutulamayacağı açıktır. Kent kendi çoğulluğunu tutarlı şekilde yayacak kültürel aygıtları kurmak, çalışır halde tutmak ve geliştirmekle yükümlüdür. Kentlerin göç, nüfus artışı, toplumsal çatışma gibi tarihsel olarak belirlenmiş devinimleri verimli bir açılıma dönüştürebilmeleri için yeni durumları karşılayabilme yeteneği geliştirmeleri gerekir. Adana'ya tartışmanın bu bölümünde belirginleşen kentsel ölçekler açısından bakıldığında bir kez daha nelerin göz ardı edildiği ve

edilmekte olduğuyla yüz yüze geliriz. Adana'nın kültür Bakanlığı bünyesinde kurulmuş bir Senfoni Orkestrası vardır, ama konser salonu yoktur; sergi salonları sınırlı ve donanım olarak yetersizdir; Arkeoloji Müzesi bölgenin zenginliğini görünür hale getirecek yapısal özelliklere ve donanıma sahip olmaktan uzaktır; trafik işaretlemeleri düzensiz ve eksiktir; toplu taşıma donanımı son derece sınırlı ve çağdaş olanaklardan uzaktır; yeşil alanlar uluslararası standartların çok gerisindedir; eğitim merkezlerinin sayısı nüfusla oranlandığında yetersizdir ve kentin kendine özgü taleplerini karşılayacak içeriksel donanıma sahip değildir; kent içinden geçen Seyhan Nehri ve giderek kent tarafından kuşatılan Seyhan Baraj Gölü kentli için doğal elemanlar olarak kazanılmaktan uzak olduğu gibi bozuk altyapı koşullarının tehdidi altındadır; Kentsel atıkların toplandığı ve imha edildiği mekânlar yerleşim alanlarıyla iç içedir ve bu alandaki modern teknolojik donanımdan yoksundur; tarım alanları, sanayi kuruluşları ve kent içinde bulunması sakıncalı sayılan kimi işletmeler de yerleşim yerleriyle birbirine karışmış durumdadır; spor yapmaya elverişli olarak düzenlenmiş alanlar sınırlıdır. Burada rasgele olarak seçilmiş, birbiri ardınca ve öncelikleri belirtilmeksizin sıralanmış olan eksikliklere başkaları da eklenebilir kuşkusuz. Ne var ki, bu listelemeyi asıl anlamlı kılan şey, kenti irdelemeyi amaçlayan genel bir bakışta dahi, kentin sahip olduğu donanımla eksiklikler arasındaki dengesizliğin bu denli belirgin olduğunun açıkça görülmesidir.

Adana bugün bir kent olarak sahip olduklarıyla değil, kaybettikleriyle, kentleşmeye ve kent kültürünün gelişmesine yaptığı katkılarla değil derin ve onarımı güç hatalarla anılmaktadır. Kentlerimizin yeni bir binyıl dönümüne yaklaştığımız şu günlerdeki özellikleri, ne yazık ki, birbirine çok benzemektedir. Özellikle metropolleşen kentlerimiz çözülmesi çok zor olacak bir bunalımı biçimlendirmektedirler. Metropolleşme olgusuna vurgu yaparak kentleşmenin içinde bulunduğu krizi irdeleyen Ahmet Oktay'ın saptamaları bu giriş sunumunun tamamlanması için uygun olacaktır:

“Asıl önemlisi, metropolleşme olgusu, kentlerin *anlamlandırılma* ve *anlamlandırma* süreçlerinde sapmalara yol açtı. Hiçbiri artık *bir zamanlarki* kentler değil. Hızlı nüfus akışı, yer değiştirme arzusu insanları *göçebeleştirdi*. Ne kentlerin ne mahallelerin ne evlerin yerleştiği olabiliyoruz artık. Bu yüzden, kentlerin kazanmış olduğu *tarihsel aura* da görünmez oluyor. Tanpınar, ‘Ankara bana daima dasitanî ve muharip göründü’ der, Ankara yazısında ve hemen şunu ekler. ‘Şehrin vaziyeti de buna müsaittir. Daha uzaktan gözümüze çarpan şey, iki yassı tepenin arasındaki geçidiyle tabii bir istihkâm manzarasıdır.’ Kuşkusuz bu ‘dasitanî ve muharip’ görünümü de bu ‘istihkâm manzarasını’ da fark etmeyişimizin tek nedeni, savaş ve

kuruluş yıllarının çok uzağında yaşıyor olmamız değildir; kent, mal ve hizmet akışıyla olduğu kadar kendisini neredeyse haykırarak duyumsatan post-modern yapılaşmasıyla da *tarihsel anlamı* dışlamaktadır.” *

* Oktay, Ahmet, *Şiddet, Söz, Yaşam*, s. 371, Ark Yayınevi, Ankara 1995.